

جنبه‌های حمایت از اطفال بزهکار در حقوق کیفری ایران و آمریکا

زهرا افشار^۱، سارا رحیمی^۲

^۱ وکیل پایه یک دادگستری، کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین‌الملل قشم

^۲ کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین‌الملل قشم

چکیده

یکی از مهم‌ترین مباحث در حیطه حقوق کیفری، مسئله بزهکار بودن کودکان و نوجوانان بوده است. در واقع در جهان امروز شاهد این مسئله هستیم که مقدار بزهکاری جرائمی که توسط اطفال صورت می‌گیرد بسیار زیاد شده است. در کشور ما ایران نیز این مسئله وجود داشته و به یک دیده مذموم و قابل تأمل تبدیل گردیده است. در این باره اما به نظر می‌رسد اطفال به جهت صغرسنی و همچنین نبود قدرت تفکر، تحت تأثیر دیگران قرار گرفته و آنان موجب می‌شوند تا طفل جرمی را مرتکب گردد. بر این اساس اطفال به‌عنوان اشخاصی که نیاز به مراقبت دارد همواره مورد حمایت نظام‌های کیفری قرار داشته‌اند تا روند دادرسی و همچنین روند تحقیقات عدالت کیفری در خصوص آنان قابل توجه باشد. دو نظام حقوقی ایران و آمریکا نیز که در این مطالعه مورد بررسی قرار گرفته‌اند و مسئله حمایت از اطفال را در نظام حقوق کیفری خود مدنظر قرار داده‌اند بر این مبنا کودکان و نوجوانانی که به‌عنوان بزهکار در دادگاه حاضر می‌شوند نیاز به محافظت و مراقبت دارند و بر این اساس باید اقدامات تربیتی در خصوص آنان اعمال گردد؛ در این روند رسیدگی به جرائم اطفال در دو کشور ایران و آمریکا تمهیداتی را می‌طلبند که بر اساس و مبنای آن رسیدگی به جرائم کودکان بزهکار روی به‌سوی افتراقی سازی برای حمایت از کودکان داشته باشد. این مسئله در پژوهش پیش روی بر اساس نظام عدالت ترمیمی مورد بررسی قرار گرفته است؛ در این رابطه می‌توان گفت به نظر می‌رسد از جمله شباهت‌ها در این خصوص می‌توان شیوه دادرسی افتراقی و همچنین پذیرش احداث دادگاه‌های کیفری مخصوص اطفال دانست و از جمله تفاوت‌ها نیز می‌توان نحوه ملاک‌های رشد جزایی و تحقق مسئولیت کیفری اطفال در هر دو کشور را لحاظ نمود که در این پژوهش بدان پرداخته می‌شود.

کلیدواژه: اطفال بزهکار، دادرسی افتراقی، رشد جزایی، مسئولیت کیفری.

مقدمه

اطفال به‌عنوان کسانی که در راه شکل‌گیری جامعه پذیری هستند و در زمان زندگی خود همواره با خطرهای متنوعی مواجه می‌گردند، احتیاج دارند تا مورد حمایت مادی و معنوی باشند و عدم وجود این حمایت‌ها مشکلات عدیده‌ای را برای آنان ایجاد می‌کند؛ بر این اساس، گروهی از این کودکان بر اساس مقتضیات زمان و مکان و همچنین نحوه شکل‌گیری فرهنگ‌آنان جذب گروه‌های بزهکار و مجرم شده و بعد از دستگیری در برابر سیستم عدالت کیفری قرار می‌گیرند. در این زمان است که شاهد پاسخ دادن این کودکان در قبال جرائمی که انجام داده‌اند در برابر نظام عدالت کیفری هستیم، این مسئله بر اساس انطباق با شرایط عدالت کیفری و همچنین شیوه‌های دادرسی کیفری در هر نظامی به جریان می‌افتد. بررسی این دوره و همچنین نحوه برخورد نظام عدالت کیفری با این کودکان باعث می‌شود که این مسئله در ذهن آنان مانده و آنان با تشویق به سمت و سوی بزهکاری شوند و یا این که برای ایجاد یک زندگی سالم به آغوش جامعه بازگردند.

در نظام حقوقی آمریکا این دیدگاه در خصوص اطفال بزهکار مورد پذیرش واقع شده که محققا جرم شناختی و دیدگاه‌هایی که آنان در این خصوص دارند بر این اساس شکل گرفته که به طور اصولی اجرای مجازات‌های شدید مانند زندان و تنبیهات بدنی، با اندیشه اصلاح و بازپروری دارای تضاد است زیرا چیزی که تحریک‌کننده و عامل اصلی برای انجام جرم است، نفس افراد و همچنین تفکرات مجرمانی است که در این خصوص برای انجام جرم فعالیت می‌کنند؛ که این مسئله می‌تواند بر شخصیت افراد و همچنین دیدگاه‌های آنان در ارتکاب جرم موثر باشد، بر این اساس انجام مجازات‌هایی مانند شلاق به عوض این که بررسی تمایلات انجام جرم بپردازد و در راستای عدم انجام جرم و همچنین یک دیدگاه عاری از بزهکاری گام بردارد، روی به سوی ایجاد گروه‌های مجرمانه و جذب شدن به آن می‌آورد و این مسئله خصوصا در کودکان نمود بیشتری دارد.

پیشینه پژوهش

۱- گیلبرت (۲۰۰۹) در پژوهش خود با عنوان سیاست جنائی در پیشگیری از بزهکاری کودک در حقوق فرانسه بیان می‌کند در حقوق فرانسه، اصولا رویکرد قانونگذار فرانسوی به کودک بزهکار، رویکرد بر اساس محور آسیب شناختی است و قانونگذار کیفری تلاش داشته است تا فرآیند دیدگاه مرتبط با عدم سزادهی کودک خصوصا کودکان زیر ۱۸ سال را مدنظر قرار داده و بر این اساس در جهت توسعه و تدوین اصلاح پذیری کودک خصوصا در سنین پایین گام بردارد. این مسئله از جمله تفاوت‌های پژوهش پیش رو با پژوهش اینجانب است که دیدگاه دو نظام حقوقی ایران و آمریکا را بررسی می‌نمایم.

۲- چندلر (۲۰۰۱) در پژوهش خود بیان می‌کند در حقوق آمریکا، یکی از مسائلی که مورد توجه قانونگذاران کیفری بوده، حمایت از اطفال بزهکار کودک و نوجوان است که بر اساس قوانین ایالتی تلاش شده است تا مسئله حمایت از این کودکان و نوجوانان چه در انجام مراحل دادرسی و چه پس از آن مورد توجه قرار گیرد. در واقع از دیدگاه قانونگذار کیفری آمریکا تلاش برای ایجاد یک قانون اصلاح پذیری مورد نظر این پژوهش بوده که به شیوه‌های مختلف مورد توجه قرار گرفته و برآن تاکید شده است؛ از جمله تفاوت‌های این پژوهش با پژوهش اینجانب عدم دیدگاه محقق به مسئله جنبه‌های حمایتی و ارائه راهکار در این خصوص است که در پژوهش اینجانب مورد تاکید بوده است.

۳- اردبیلی، محمدعلی (۱۳۹۸)؛ کودکان در معرض خطر میهمان ماه، قانون کیفری ایران در خصوص کودکان بزهکار باید بیش از پیش تغییر یافته و یا این که به دنبال ایجاد یک قانون مستقل برای کودکان در این خصوص باشد زیرا برخی از مجازات‌ها با ملاک‌های رشد جزائی مطابقت نداشته و این مسئله می‌تواند مشکلاتی را در اجرای مجازات کودکان ایجاد نماید. به باور وی، به نظر می‌رسد قانونگذار تمهیدات لازم برای کاهش مجازات‌های مرتبط با مسئولیت کیفری کودکان را باید لحاظ نماید. از جمله تفاوت‌های این پژوهش با پژوهش اینجانب دیدگاه پژوهش اینجانب به ارائه راهکارهای اساسی در این خصوص است که از دید این پژوهش غفول مانده است

روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش بر اساس مطالعات کتابخانه ای و استفاده از اسناد موجود در این زمینه می باشد که دانشجو در کتابخانه به انجام آن پرداخته است. در این پژوهش از روش کتابخانه ای استفاده شده که شامل کتب و مقالات و اینترنت می باشد.

سیاست افتراقی

در کنار جرائم کودکان، چیزی که اهمیت دارد، مسئله کودکان بزه دیده است؛ به این معنا که در علوم جنایی کودکی و نوجوانی یکی از موضوعات جداگانه بوده و همچنین باعث ایجاد قوانین ماهوی و شکلی ویژه و به طور کلی انجام اقدامات متفاوت پرورشی، اصلاحی و پیشگیرانه را شکل می دهد که در واقع همان سیاست جنایی افتراقی در قبال کودکان می باشد. یکی از محدوده های سیاست جنایی کودکان که مهم ترین محور اصلی حقوق کیفری کودکان را شکل می دهد، و اصلی ترین عامل در شناخت معیار کودکی است، طفلی است که با شاخصه سن مشخص و تعریف شده است.^۱

حمایت کیفری

حمایت کیفری را می توان شامل مقادیری از تدبیرها و روش های مرتبط با مقابله با جرم و یا بزه دیدگی در حقوق کیفری نام برد. یکی از شاخه های علوم جنائی را می توان حقوق کیفری دانست، دفاع نمودن از حقوق جامعه و ایجاد کردن نظم عمومی به شیوه نشان دادن رفتارها و رفتارهای ضد جامعه و پیش بینی واکنش های اجتماعی علیه آنها را مورد توجه دارد تا بتواند به اهداف ویژه خودش یعنی دسترسی به عدالت و اجرای دقیق آن سوق داده شود.^۲

کودک

کودک در مفهوم مختص خود، به عنوان یک فرد که بالغ نشده و همچنین سن قانونی در نظر گرفته شده است. این تعریف مشمول هم خردسالان و هم نوجوانان نیز می گردد. کودک به عنوان یک انسان در در وضعیت های خاص و ویژه ری نسبت به افراد بزرگسال در جامعه قرار دارد بر این اساس علاوه بر حقوق منحصر به فردی که در نظام های حقوقی مختلف برای آن ها در نظر گرفته شده است این قشر، تکالیف مخصوص به خود را نیز در یک اجتماع دارند.^۳

سن مسئولیت کیفری

مسئولیت در لغت به معنای « پذیرش انجام عمل و عواقب کار خود» است و مسئول شخصی است که: « آن کار را انجام داده و بازخواست می شود»، به طور کلی باید گفت ملزم بودن فرد به پاسخ دادن در مقابل تعرض به دیگران، در جهت حمایت نمودن از حقوق شخصی صورت بگیرد و حتی به جهت دفاع از اجتماع، تحت عنوان « مسئولیت کیفری» یا «مسئولیت جزایی» قرار میگیرد. به هر جهت، مسئولیت کیفری شیوه ای از ملزم بودن شخص به پاسخ گویی در برابر آثار و نتایج نامطلوب یک عمل جزایی یا بزه است.^۴

رشد جزایی

در سال های اخیر، برخی از محققان و نویسندگان حقوق جزا در موضوع مسئولیت کیفری اصطلاح «رشد کیفری» را مطرح نموده اند. در میان دیدگاه های حقوقی معاصر، نظریه لزوم رشد کیفری مطرح است؛ به این بیان که به سان اعمال حقوقی، مسئولیت کیفری نیز به احراز رشد نیاز دارد. برخی از محققان و نویسندگان معاصر نظریه لزوم رشد در مسائل جزایی و کیفری را مطرح کرده اند^۵ که بر اساس آن باید در کیفرها و اجرانمودن حد و تعزیرات که امری جداگانه و مستقل از بلوغ و عقل است-، صورت گیرد و از این جهت خواهان بازبینی در سن مسئولیت کیفری بوده اند.

^۱ شاکری، طویی، بررسی خلائای قانونی حقوق کودک، انتشارات شورای فرهنگی اجتماعی زنان، چاپ اول، ۱۳۸۵. ص ۱۲۱.

^۲ حسینی، سید محمد، سیاست جنائی در اسلام و در جمهوری اسلامی ایران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۸۳. ص ۱۲۰.

^۳ شعبانی، محمد حسین، «حقوق کودکان در خانواده در پرتو اسناد حقوق بشر بین المللی»، مجله اخلاق زیستی، پاییز ۱۳۹۷ ص ۳۴۳

^۴ شامبیاتی، هوشنگ، حقوق جزای عمومی، ۲، چ ۲، تهران: مجمع علمی و فرهنگی (مجد)، ۱۳۹۲ ص ۲۱۳

^۵ نوریها، رضا «مسئولیت جزایی اطفال و مجانین در قانون راجع به مجازات اسلامی» مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۹، تابستان ۱۳۹۳ ص ۳۴

مبانی تحقق عدالت کیفری اطفال و نوجوانان

عدالت کیفری اطفال و نوجوانان یکی از قلمروهایی هست که همواره مورد توجه قانونگذاران کیفری بوده و آنان تلاش داشته‌اند تا در این روند دیدگاه‌های خاصی در ارتباط با کودکان بزهکار را مورد توجه و مطالعه قرار دهند. مهم‌ترین دل مشغولی آن‌ها این مسئله بوده است که برای کاهش موارد و مسائل مرتبط با حضور کودکان در فرآیند دادرسی‌ها تمهیداتی ویژه اندیشیده شود و این تمهیدات نیز بتواند در جهت توسعه و تدوین عدالت ترمیمی برای این کودکان موثر واقع شود.^۶

پیشینه و قاعده‌گذاری قوانین حمایتی کیفری از کودک و نوجوانان

در سیاست جنائی کارآمد مسئله اصلی در نگرش به کودکان در جهت حفظ منافع و مصالح عالی‌ه آنان است، قسمتی از جهت گیری توسعه و منافع ملی دولت‌ها بر این اساس محقق می‌شود. به همین دلیل، تصمیمات در جهت سیاست جنائی افتراقی ویژه در مقابله با جرم کودکان یک مسئله مهم و حساس است. در سطح بین‌المللی از ۲۵ سال اول قرن بیستم، دیدگاهی همه گیر در جهت حمایت از حقوق کودکان و نوجوانان در سطح بین‌الملل شکل و ایجاد شده است. توجه نمودن به مسائل کودکان در هر اجتماع توسط دولت‌ها و خصوصاً در نظایم کیفری یک مسئله مهم و درایا اهمیت است که دولت‌ها تلاش دارند تا با قاعده‌گذاری‌های موثر در خصوص حقوق حقه کودکان، خصوصاً در اجتماع خود در جهت توسعه و تدوین یک رویکرد موثر در ارتباط با کودکان عمل نمایند. به باور بسیاری از اندیشمندان حقوقی و همچنین حقوق کیفری، نجات کشورها از معضلات دامن گیر کنونی نظیر فقر بیکاری، بزه کاری و... در جهت دهی به قاعده‌گذاری‌های موثر حقوقی و همچنین ایجاد نظام‌های رفاهی و حمایتی است که می‌تواند به مرور از روند فزاینده بحران‌های انسانی- اجتماعی در زمینه مشکلات مربوط و نیز پیشگیری از تکرار جرم‌ها و نابسامانی‌ها ارتباطی موثر با رسیدگی به وضعیت و مشکلات اطفال به‌عنوان آینده‌سازان و مدیران آینده جامعه دارد.^۷ در این روند می‌توان گفت که قاعده‌گذاری بر مبنای مرور قوانین حمایت کیفری از اطفال می‌تواند به‌عنوان یک عامل مهم و بسیار حساس مورد توجه باشد که در این مبحث سیر تاریخی تحقق آن و همچنین قوانین حمایت کیفری از کودکان مورد توجه قرار می‌گیرد.

مسئولیت کیفری اطفال از دیدگاه مکتب کلاسیک

بعد از اینکه انقلاب کبیر فرانسه پیروز شد، انتشار دیدگاه‌های آزادی محوری موجب شد تا تحولاتی عظیم در باورها و نهادهای برگرفته از سنت حقوق کیفری از جمله تغییرات مهم و حساس ریشه‌ای در چگونگی مسئولیت جزایی گردید. عقاید متفکرانی مثل منتسکیو، بکاریا، ژرمی بنتام و ژان ژاک روسو موجب ایجاد مکتب کلاسیک شد. تاریخ پیدایش این مکتب بر اساس تفکرات اکثر اندیشمندان سال ۱۷۴۸ میلادی همزمان با انتشار کتاب روح القوانین منتسکیو می‌باشد.^۸

مصادیق حمایت از کودکان از منظر حقوق کیفری

امروزه پیشگیری از بزهکاری و بزه دیدگی، به‌عنوان یکی از مباحث مهم این حوزه، به معنای اطلاع رسانی و بررسی راه‌های مبارزه با جرائم و به کیفر رساندن مجرمان و چگونگی کاهش جرائم آتی از طریق راهکارهای بلند مدت سیاست جنایی است. بر این اساس صرف پیش‌بینی مجازات‌ها و تعریف عناوین مجرمانه برای رفتارهای هنجار شکن، دارای اثر بازدارندگی نخواهد بود. بدین معنا که در کنار استفاده از تدابیر کیفری و سرکوبگر، پیشگیری و تبدیل به رویکردی با اهداف کلان نسب به جرم و کنترل آن شده، تا حدی که پیشگیری در سیاست جنایی نوین از دیدگاه سازمان ملل متحد، شورای اروپا و بسیاری از کشورها به معنای اتخاذ و اعمال اقدامات و تدابیر غیر کیفری و غیر سرکوبگر شده است.^۹

^۶ همان ص ۱۷۲

^۷ حاجی ده‌آبادی، احمد «از جبران خسارت بزه‌دیده توسط بزه‌کار تا جبران خسارت توسط دولت»، مجله فقه و حقوق، سال سوم، شماره ۹۵، تابستان

۱۳۸۵ ص ۲۷

^۸ محسنی، مرتضی، دوره حقوق جزای عمومی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۸ ص ۱۸۹

^۹ همان ص ۱۳

افتراقی سازی در رسیدگی به جرائم اطفال در نظام کیفری ایران

نحوه رسیدگی به جرمی که توسط کودکان و نوجوانان صورت گرفته است در روند دادرسی دادگاه ها و محاکم کیفری، قانونگذار ایران را بر آن داشته است تا در خصوص رسیدگی به جرائم اطفال نوجوانان بر اساس قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ و همچنین قانون مجازات اسلامی، سیاست های خاصی را دنبال نماید. این مسئله خصوصا در آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ نیز مورد تأیید تاکید قرار گرفته و بر این اساس رویکرد افتراقی سازی خصوصا در مرحله محاکمه اطفال و نوجوانان بزهکار قابل ملاحظه است.

تشکیل نهادهای قضائی خاص اطفال ونوجوانان

بر اساس قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۷۸ با توجه به این مسئله ک نگرشی خاص و اختصاصی در بعضی موارد در خصوص این که مقررات و قوانین عامه بر کودکان وارد شود نیز وجود دارد، تلاش شده است تا در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ مقنن کیفری رویکردهای ویژه ای را در فرایند دادرسی اطفال مورد توجه قرار دهد، بر این اساس محاکمه و شیوه اجرای آن را در روش های قضایی مرتبط با اطفال مورد توجه داشته است.

دادگاه اطفال و نوجوانان

دلیل اصلی تشکیل دادگاه و دادرسی مخصوص کودکان و نوجوانان انجام دادن اصلاح و تربیت کودک و نوجوان است و به همین دلیل تمامی بزه های مربوط به کودکان و نوجوانانی که زیر ۱۸ سال داشته باشند در این دادگاه رسیدگی و بررسی می گردد. ماده ۳۰۴ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ صلاحیت خاص دادگاه اطفال و نوجوانان را در ارتباط با رسیدگی به جرائمی می داند که توسط کودکان صورت می گیرد نه این که هر دعوی حقوقی صورت می گیرد و یک طرف آن کودک است به این دادگاه مربوط باشد، بنابراین اگر در یک حادثه رانندگی مقصر نوجوان زیر ۱۸ سال باشد مورد برای ارسال پرونده به نمی تواند به دادگاه اطفال انجام شود.

افتراقی سازی رسیدگی به جرائم اطفال و نوجوانان بزهکار در آمریکا

کشور ایالات متحده تغییرات اساسی را در جامعه خود در قرن ۱۹ به خود دید که این مسئله در جای جای نظام و حقوق جزائی این کشور نیز قابل رویت بود و سرانجام در سال ۱۹۳۸ دولت فدرال ایالات متحده «قانون محاکم نوجوانان» را تصویب کرد. نظام دادرسی اطفال و نوجوانان در ایالات متحده به صورت کلی بر رویکرد حمایتی از کودکان تاکید دارد هرچند نیم نگاهی نیز به ایجاد مولفه های تنبیهی در ارتباط با کودکان داشته و دارد رویکرد نظام کیفری آمریکا در زمینه اطفال و نوجوانان را می توان رویکردی آسیب مدار دانست. بر این اساس قانونگذار کیفری در آمریکا تلاش داشته است تا سیاست جنائی در خصوص اطفال بزهکار را به نوعی با رویکردهای حمایتی پیوند زده و آن را به حداکثر برساند. در آمریکا تحقق سن مسئولیت کیفری منبعت از قوانین ایالت هاست و از آن جا که بیشتر ایالت ها از سیستم کامن لا تابعیت می نمایند ۷ تا ۱۴ سالگی را به عنوان سنی ملاک قرار می دهند که شخص، مسئول کارهای خود می شود و به معنی دارا بودن مسئولیت تمام و کمال تعبیر نمی گردد و این سن در ۱۳ ایالت بین ۶ تا ۱۲ سالگی است.^{۱۰}

انحلال دادرسی اطفال از طریق هیات منصفه

این موضوع را میتوان مورد توجه قرار داد که حق بر دادرسی به شیوه استفاده از هیات منصفه در سیستم عدالت کیفری ایالات متحده یک امر ریشه ای تعبیر می گردد و تاریخ استفاده از هیات منصفه به سال ۱۱۶۶ میلادی بر می گردد و آمریکا استفاده از این شیوه را یک امر سنتی برای خود می داند؛ مگر این که در خصوص اتهامات سبک، دادرسی کیفری برضد مجرمان

^{۱۰} صدری، سید محمد، « تحولات و رویکرد قضایی سن مسئولیت کیفری در کشورهای مختلف جهان»، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۱۰، شماره ۱،

بزرگسال از طریق هیات منصفه انجام می‌شود و تنها در صورتی انجام نمی‌شود که خود متهم بزرگسال ناهد هیات منصفه ای باشد.^{۱۱}

با این همه دیوان عالی آمریکا شیوه استفاده از هیات منصفه را برای دادرسی اطفال و نوجوانان مردود دانسته است. در یک پرونده معروف، دیوان به این مسئله تاکید کرد که عدالت ریشه ای نباید به شیوه استفاده هیات منصفه در محاکم ویژه کودکان صورت پذیرد. به ویژه مقام های قضایی دل نگران این بودند که با دستور دادگاه از شیوه هیات منصفه، نحوه پردازش به بزه کودکان و نوجوانان به صورت ویژه تر و مجازت دهی شود و هدف داشتن، یک نظام در راستای حمایت بیشتر اطفال و نوجوانان نیز تحلیل رفته و محو شود. تحمیل کردن هیات منصفه به مقوله قضایی کودکان و نوجوانان، حتی اگر کارکرد شناسایی واقعیت را داشته باشد، نمی‌تواند منعکس کننده واقعیت موجود باشد و برعکس از توان مندی‌هایی که برای آن قائل هستیم، دادگاه کودکان برای عملکرد محصر به فرد خود می‌کاهد.

ایجاد نهادهای خاص افتراقی در رسیدگی به جرائم اطفال

جاءه آمریکا به این نتیجه رهنمون شده است که امکان دارد تا جرائم و بزه های بسیار وحشتناک و خطرناکی از سوی کودکان و نوجوانان صورت بگیرد به همین دلیلی خواهان این مسئله هستند که سخت گیری ها در این موارد نسبت به کودکان بیشتر شده و سیاست های تنبیهی ویژه ای برای آنان در نظر گرفته شود بر این اساس است که در آن دادرسی اطفال و نوجوانان رسیدگی به بعضی از جرائم کودکان به دادگاه‌های جنائی بزرگسالان انتقال می‌یابد و به‌عنوان بزهکار به جای متخلف محاکمه اطفال انجام می‌گردد و کیفر اطفال و نوجوانانی هم که از سی دادگاه محکوم می‌شوند بسیار بیشتر از دوره های پیشین است.^{۱۲}

نظام پاسخ دهی عدالت کیفری به اطفال بزهکار در ایران

نظم پاسخ دهی عدالت کیفری ایران در ارتباط با دادرسی های افتراقی اطفال دیدگاه های حمایتی خاص خود را ملاک عمل قرار داده است؛ این مسئله موجب شده است تا قانونگذاران کیفری نوع دیدگاه خود را در ارتباط با لو فکری و سنی کودکان و نوجوانان مورد توجه قرار داده و به واسطه آن در جهت ایجاد یک سیستم پاسخ دهی حمایتی بر اساس مبانی و معیارهای طرعی و حقوقی گام بردارند به همین جهت قانون قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ مسئله بلوغ کیفری و همچنین برابر بودن دختر و پسر در خصوص مجازاتها را مورد توجه قرار داده و این مسئله موجب شده است تا قانون فوق و همچنین قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ در این خصوص جنبه‌های پاسخ دهی متفاوتی از قوانین قبلی داشته باشند.

الگوهای حاکم در افتراقی سازی دادرسی اطفال بزهکار

از منظر حقوق جزایی، آغاز کننده مسئولیت جزائی بالغ شدن فرد است. بر اساس دیدگاه و اندیشه عالمان حقوق جزائی در کشور و بر مبنای کنوانسیون ۱۹۸۹ حق کودک، مسئله بلوغ کیفری و همچنین داشتن مسئولیت جزائی موردی است که بر اساس آن اشخاص تا سن معینی در حقوق ایران فاقد سئلیت کیفری هستند اما زمانی که بر اساس قانون و شرع مسئله سن و بلوغ یافتن آنان مشخص شد دارای مسئولیت کیفری شده و آن معافیت از مسئولیت نیز خنثی می‌شود؛ به این صورت این اشخاص تا رتا زمانی که به سن مسئولیت کیفری نرسند عملاً مسئولیت ندارند این مسئله تا زمانی که به سن بلوغ و شرعی برسند و مسئولیت کیفری بر آنان مترتب شود به صورت پله ای بالا می‌رود.^{۱۳}

^{۱۱} حق دادرسی از طریق هیات منصفه در ششمین متمم قانون اساسی ایالات متحده یافت می‌شود که بخشی از آن بیان می‌دارد: در همه تعقیب های کیفری متهم باید از این حق برخوردار شود. دادرسی توسط هیات منصفه بی طرف ثابت کرده که حق دادرسی هیات منصفه حقی اساسی است اگرچه محدود به جرایم جدی است.

^{۱۲} یرکمالی، علیرضا، «قانون اصلاح و تربیت از منظر پیشگیری رشدمدار»، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، شماره ۱۳، تابستان ۱۳۹۴ ص ۲۷

^{۱۳} میر محمد صادقی، حسین و محمدی، منصوره، بررسی سن مسئولیت کیفری اطفال در ادوار قانونگذاری ایران و فقه جزایی اسلام، کنفرانس ملی سیاست کیفری ایران در قبال بزهکاری و بزه‌دیدی کودکان و نوجوانان، کرمان: دانشگاه تحصیلات تکمیلی صنعتی و فناوری پیشرفته، ۱۳۹۳ ص ۴۵

تفکیک دادگاه اطفال از بزرگسال

یکی از مسائلی که در ارتباط با رسیدگی به بزه های کودکان باید مرد نظر قرار گیرد جداسازی دادگاه اطفال از بزرگسالان می باشد. با تصویب قانون آیین دادرسی کیفری در سال ۱۳۹۲ قوانین بهتر و مناسب تری در ارتباط با رسیدگی به جرائم کودکان تصویب شد؛ چرا که رسیدگی کردن به بزه کودکان به دادگاه های کودکان واگذار گردیده، که آیین دادرسی متفاوتی از بزرگسالان دارند.

ایجاد تدابیر بازپرورانه

اندیشه سیاست جنایی مقنن به صورت گسترده در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، بر مبنای اصول مرتبط با سیاست های حمایتی شکل گرفته و تلاش داشته است تا به وساطه این مسئله در راستای توسعه و تدوین قوانین کیفری در جهت حمایت از کودکان بزهکار و تا حد ممکن عدم مجازات زندان آنان گام های اساسی و مهم بردارد.^{۱۴}

اعمال جایگزین های حبس

در خصوص دیدگاه حقوق داخلی ایران باید گفت، به نظر میتوان آنچه در بندهای «پ» و «ت» و تبصره ۲ ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ آمده، مصداق آشکار جانشین ها مجازات نسبت به کودکان مرتکب بزه هستند. براساس ماده ۸۹ این قانون، «در خصوص کودکانی که بزه تعزیری مرتکب می گردند و سن آن ها در زمانی که مرتکب می شود میان ۱۵ تا ۱۸ سال تمام شمسی است کیفرهای دیل صورت می گیرد...پ- یا انجام ۱۸۰ تا ۷۲۰ ساعت انجام خدمت عمومی و عام المنفعه به صورت مجانی در خصوص بزه هایی که کیفرهای قانونی آن ها تعزیر درجه ۵ است. ت... یا انجام ۶۰ تا ۱۸۰ ساعت خدمات عام المنفعه مجانی در مورد بزه هایی که کیفرهای قانونی آنها تعزیر درجه شش است...»

نظام پاسخ دهی عدالت کیفری به اطفال بزهکار در آمریکا

نظام حقوق کیفری آمریکا نیز امروزه تاکید بر این مسئله دارد که اسخ های بازپروری اجتماعی و اصلاح گرایی بسیار بهتر و موثرتر از سزادهی است اما در این مورد سیستم حقوقی آمریکا نظامی خاص خود را دارد. این دیدگاه حقوقدان آمریکایی، شرایط و همچنین مولفه هایی را دارد که تمامی آنان بر ارفاق، کاستن سختگیری ها، تسامح، رویکرد به آینده به جای نگاه به گذشته، اصلاح مداری و درمان محوری و بینش بازپرورانه هستند. سهل گیری در سیستم دادرسی کیفری آمریکا از بزرگترین امتیازات آن محسوب می شود. دیوان عالی این کشور بر اساس شرایط و مقتضیات حاکم بر موقع صادر شدن رأی، تفسیرهایی متضاد و گاه دارای دیدگاه های مشوش ارائه کرده است. اختصاصی بودن محاکم قضایی در آمریکاییکی از فایده های این سیستم است. قاضی های دادگاه های کیفری کودکان در این کشور، قبل از حضور در این کسوت، دوره های آموزشی اساسی من جمله دوره مددکاری، روانشناسی، یادگیری ابزارهای تعامل، مدیریت بحران و... حضور می یابند و بنابر شواهد موجود، اشتغال به این حرفه خاص، مبین طی یک دوره حداقل ۵ ساله است.^{۱۵}

استثنائات دادرسی افتراقی در بزهکاری اطفال و نوجوانان

در برخی از موارد شاهد استثنائات در دادرسی افتراقی اطفال بزهکار در آمریکا هستیم. این مسئله به مواردی بازمی گردد که در حقوق کیفری آمریکا و بر اساس مبنای جرم مورد توجه قرار می گیرد. در واقع برخی از موارد موجب می شود تا قانونگذار کیفری اطفال بزهکار را در دادگاه های بزرگسالان مورد محاکمه قرار دهد و یا این که حتی میزان مجازات تعیین شده برای آن ها با افراد بزرگسال نیز یکسان باشد. این روند خصوصا در جرائم خشن همچون تیراندازی در مدارس، و فراهم سازی بستر برای گروه های مجرمانه نمود بیشتری یافته و قانونگذار کیفری چه در سطح فدرال و چه در سطح ملی می تواند پرونده را به دادگاه های بزرگسالان انتقال دهد.

^{۱۴} نجفی ابرنآبادی، علی حسین «سیاست جنایی سازمان ملل متحد»، مجله تحقیقات حقوقی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۱۸ تابستان ۱۳۷۴ ص ۳۵۶

^{۱۵} غلامی، حسین «الگوها یا گونه های عدالت کیفری اطفال، آموزه های حقوق کیفری»، شماره ۰، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، پاییز و زمستان ۱۳۹۲ ص ۳۳

نتیجه گیری

۱- حساسیت دوران کودکی ایجاب می کند نظام دادرسی خاصی بر این گروه از بزهکاران حاکم شود. برقراری نظام دادرسی عادلانه، انتخاب واکنش مناسب در مقام مرتکب و اجرای این واکنش به نحو صحیح و متناسب با روحیات کودک، موجب جلوگیری از رویکرد مجدد او به جرم می گردد. به همین جهت انتخاب سیاست کیفری افتراقی نسبت به کودک از اهمیت خاصی برخوردار است. به تعبیر دیگر، رسیدگی به جرائم اطفال و نوجوانان بزهکار، مستلزم وجود دادرسی ویژه برای آنان است. تنها در صورت وجود چنین دادرسی است که خواص بزهکاری اطفال و نوجوانان مورد توجه قرار می گیرد.

۲- مسئله بزهکاری کودکان یکی از مواردی است که در تمامی جوامع وجود داشته و این مسئله خود عاملی در راستای درگیری قوانین کیفری با پدیده ای به نام بزهکاری کودکان است که به نوبه خود موجب شده است تا شاهد شکل گیری یک سری مجازات و کیفرها برای کودکان در این خصوص باشیم. به واقع قانونگذاران کیفری در جای جای جهان، پدیده مجرمانه بودن کودکان را مرد توجه قرار داده و به واسطه آن قوانینی را در جهت محدود نمودن اطفال بزهکار مورد توجه قرار داده اند.

۳- بر این اساس حمایت کردن از کودکان مجرم و همچنین ساختارهای حمایتی در ایجاد یک محیط و تدابیر بازپرورانه برای بازگشت آنان به آغوش جامعه یکی از مسائل مهم و اساسی برای هر جامعه ای قلمداد می شود که به واسطه آن نهادهای قضایی در هر کشوری با رویکردهای حمایتی خود تلاش دارند تا در این راستا گام های اسای و محوری بردارند. بر این اساس شاهد این هستیم که شکل گیری و شکل دهی نظام کیفری مبنی بر دیدگاه های حمایتی چه در حوزه قضایی و چه در حوزه دادرسی عمده مسئله ای است که می تواند در این روند راه گشایی مطلوب و مهم باشد. بر این اساس دو نظام حقوق کیفری ایران و امریکا بررسی گردیده و شیوه های نظام دادرسی افتراقی هر یک بررسی شد که در این بخش بدان اشاره می شود.

۴- قانون آیین دادرسی کیفری جدید توانسته تا حدی در این راستا قدم های مثبتی را بردارد. در واقع با تصویب قوانین مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری، سیاست جنایی ایران در قبال بزهکاری اطفال و نوجوانان دچار تحولاتی شده است. به واقع، در زمینه حقوق کیفری اطفال و مسائل ماهوی مربوط به آن، مسأله مسئولیت کیفری و متنوع کردن پاسخ های در نظر گرفته شده برای بزهکاری اطفال مورد توجه قرار گرفته است. در این حوزه با توجه به ارتباط آن با مقررات شرعی، تدوین کنندگان قانون از تغییر در معیارهای شرعی مربوط به مسئولیت تجدیدنظر نکرده، ولی سعی نموده اند که از طریق دسته بندی سنی اطفال و متناسب کردن اقدامات مورد نظر با شرایط سنی آنان، از تبعات منفی پایین بودن سن مسئولیت کیفری در ایران جلوگیری کنند.

۵- اگرچه از نظر حقوقی، اطفال و نوجوانان در مقاطع سنی خاصی تا اندازه ای تابعان حقوق کیفری به شمار می روند و به لحاظ ارتکاب جرمشان باید مشمول ضمانت اجرای کیفری باشند، در این فرایند نیز باید مشمول حمایت های حقوقی واقع شوند. سیاست افتراقی ناظر بر بزهکاری اطفال در همین چارچوب معنا می یابد و توجیه می شود. قانونگذار ایران با تکیه بر رویکرد فقهی- حقوقی و اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی، نظام کیفری اطفال را از آغاز ده شصت، یعنی حدود دو سال پس از انقلاب، تنظیم، تدوین و تصویب کرده است. با اینکه قانون اساسی، اصول راهبردی خاصی در خصوص نظام کیفری اطفال و نوجوانان پیش بینی نکرده، ولی قانونگذار در چارچوب اصول قانون اساسی و با تکیه بر استنباط و تأیید فقهای شورای نگهبان، از سال ۱۳۶۱ به این سو، قوانین شکلی و ماهوی در زمینه بزهکاری اطفال وضع و تصویب کرده که در خور توجه است.

۶- قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ ترتیبات ویژه ای در خصوص اطفال مقرر نموده؛ به عنوان مثال، اقدامات تربیتی و تامینی را به عنوان وسائل و تدابیری که با هدف جلوگیری از رفتار خطرناک که ممکن است احتمالاً در آینده از ناحیه این قشر ارتکاب یابد، در مقررات قانونی گنجانده و یا اینکه اقدام به طبقه بندی مجازات ها و اقدامات تامینی و تربیتی نسبت به اطفال با توجه به سن آنها نموده است. از جمله نوآوری های دیگر قانون مجازات اسلامی که در خصوص اطفال قابل توجه و چشمگیر می باشد؛ امکان منتفی شدن اجرای کیفر حد یا قصاص در مورد نوجوانان بزهکار کمتر از هجده سال؛ امکان صدور به پرداخت دیه و ضمان مالی و تبدیل مجازات های اطفال به اقدام دیگر، فقدان آثار تبعی جرائم اطفال و نوجوانان و غیره است. در قانون آیین دادرسی کیفری جدید نیز، تمهیداتی از جمله؛ امکان طرح شکایت و تعقیب کیفری از طرف سازمان های مردم نهادی که در

زمینه حمایت از اطفال و نوجوانان فعالیت می‌کنند، لزوم تعیین قیّم اتفاقی (موقت) از طرف دادستان و یا اقدام علی‌الرأس از ناحیه دادستان در جرائم اطفال، تاکید بر روش اتهامی دادرسی اطفال، تفکیک دادرسی بر اساس سن کودک، تخصصی شدن فعالیت‌ها با تعیین دادرسی نوجوانان، اختصاص شعبه ویژه برای رسیدگی به اعتراض آراء، ایجاد پلیس ویژه اطفال و نوجوانان و غیره پیش بینی شده است.

۷- خصوصیت های افتراقی بودن دادرسی کیفری در خصوص اطفال در نظام حقوقی دو کشور ایران و آمریکا باعث می‌گردد، که روش های واکنشی متفاوت و متنوع از سوی دو کشور در جهت پاسخ دهی به کودکان مورد توجه قانونگذاران نظام حقوقی کیفری دو کشور باشد. بر این اساس دیدگاه نظام حقوقی دو کشور بر بنای بررسی ویژگی های، روانی و شخصیتی و شناختی کودکان و نوجوانان با بزرگسالان، مورد توجه قانونگذاران دو کشور قرار گرفته است اما هریک ملاک های خاص و متفاوت خود را در این خصوص دنبال نموده اند برای مثال در ایران مسئله بلوغ شرعی مدنظر است حال آن که آمریکا مسئله سن را مطرح می‌کند.

۸- در کشور ایران پس از فراز و نشیبها زیادی که ایجاد و صورت گرفت بلاخر قانونگذار کیفری دیدگاهی جدید را در این باره مطرح نمود، مسائل مرتبط با جانشینی مجازات هایی با زندان، سرانجام توانستند در نظام های حقوقی شکل بگیرند و در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و در فصل دهم این قانون مورد توجه قانونگذار قرار گرفتند؛ محور اصلی در این ارتباط بر اساس قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ در راستای تدابیر مرتبط با بازپروری و همچنین شیوه های نوین تربیتی و اصلاحی رقم ورد که با صورت های پیش از آن بسیار متفاوت بود و نمی‌توان آنان را قابل مقایسه دانست. بر اساس این دیدگاه واکنش های کیفری پیش بینی شده در راستای جنبه های عدالت کیفری و همچنین حمایت از کودکان بزهکار زیر سن قانونی تبلور یافته که با همکاری و تعامل نهادهای مختلف قابل بررسی و ارزیابی می‌باشد که این خود گویای یک مسئله جدید است.

۹- در نظام حقوقی آمریکا شاهد این مسئله هستیم که مجازات های جانشین برای زندان یکی از عوامل مهم و حساس در ارتباط با مقوله حمایت از کودکان در مقابل بزرگسالان است هرچند که برخی از تصمیمات از حوزه حکومت مرکزی به ایالات منتقل می‌شود و جنبه های حمایتی در کنار رویکردهای سزادهی همانند بزرگسالان دنبال می‌شود اما استانداردها و معیارهایی که در حقوق کیفری آمریکا مورد توجه بوده اند نیز در جهت سیستم آسیب شناختی و در ارتباط با مقوله حمایت از کودکان و اطفال بزهکار مورد توجه قرار داشته تا آنان به آغوش جامعه بازگردند.

۱۰- در مجموع باید گفت نمی‌شود دیدگاه نظام کیفری آمریکا را با دیدگاه نظام کیفری ایران درباره موارد جانشینی در خصوص اطفال بزهکار کاملاً با همدیگر دارای منطبق بودن دانست اما به نظر می‌توانیم بگوییم میزان تشابه بین این دو نظام کیفری در جنبه های حمایت از کودکان بزهکار کامل شبیه است. نکته جالب اینکه در هر دو نظام حقوقی، مهم ترین مسئله ای را که مورد توجه قرار داده‌اند، اصلاحی گیری و درمان محوری اطفال بزهکار و واکنش های کیفری به جرائم آنان را مورد توجه داشته‌اند. واکنش های سیستم عدالت جزایی به جرائم اطفال موضوع مهمی است که در هر دو نظام حقوقی قابل بررسی است.

پیشنهادهای

۱- بر اساس مطالعاتی که ر خصوص دو نظام حقوقی انجام شد به نظر می‌رسد می‌توان سازوکارهای مرتبط با قوانین موضوعه دو کشور در ارتباط با کودا را در راستای بهینه سازی قوانین کیفری در حمایت از اطفال بزهکار را در کشور مورد بررسی قرار داد؛

۲- استخدام افراد دارای تخصص خصوصاً در مراکز اصلاح و تربیت و همچنین نهادهای قضایی موجب می‌شود تا از استراس کودکان در زمان رسیدگی به جرائم آنان کم شده و به سمت و سوی ایجاد یک سیستم عدالت ترممی گام برداشته شود.

۳- در این باره پیشنهاد می‌شود قانونگذار با تصویب قوانین کیفری و جزایی مناسب در قالب طرح ها و لوایح و انطباق آن با شریع اسلامی در جهت ایجاد یک سیستم اصولی و پایدار در خصوص اصلاح پذیری کودکان و نوجوانان بزهکار برای بازگشت آنان به جامعه گام بردارد.

۴- پیشنهاد می‌شود در صورتی که کودک بزهکار یا خانواده وی برای پرداخت های مرتبط با مسائل ناشی از جرائم کودکان با مشکل مواجه هستند نهادقضایی باید برای کودانی که جرایمی خطرناک و غیرعمد را ارتکب شده اند یک صندوق تضمینی در

جهت جبران خسارت بزه دیدگان ایجاد نماید تا کودکان نیز با اثبات شدن به آنان که مورد حمایت دولت هستند در جهت بازگشت به آغوش جامعه تلاش نمایند.

۵- استخدام افراد متخصص به حقوق کودک در سمت قضاوت برای رسیدگی به دادرسی جرائم علیه کودکان، تعیین وکیل تسخیری برای کودکان بزه دیده ی خانواده های بی بضاعت یا کودکانی که از طرف خانواده ی خود متحمل بزه دیدگی شده اند و اطلاع رسانی کامل و دقیق به کودکان و خانواده ها یا قیّم شان از طرف مقامات پلیس، دادسرا و دادگاه و یا وکیل رایگان برای احقاق حقوق کامل آن ها.

منابع و ماخذ

۱. ابراهیمی، شهران، مجموعه رویه های بین المللی پیشگیری از جرم، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۰
۲. آخوندی، محمود، آیین دادرسی کیفری، جلد ۴، تهران، مجد ۱۳۸۴
۳. آنسلی، مارک، دفاع اجتماعی، ترجمه محمد آشوری و علی حسین نجفی ابرند آبادی، تهران، انتشارات رهنما ۱۳۸۵
۴. باقی، عماد الدین «گونه شناسی حقوق پایمال شده کودکان در ایران» فصلنامه رفاه اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، شماره ۱۹ زمستان ۱۳۸۴
۵. براندن، استیو، مروری بر حقوق جزای امریکا، ترجمه حسین میرمحمد صادقی، تهران: نشر حقوقدان. ۱۳۷۶
۶. بوریکان، ژاک، «اطفال بزه دیده و بزهدکار در حقوق فرانسه»، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، مجله تخصصی دانشگاه علوم اسلامی رضوی، سال دوم، شماره ۲، تابستان ۱۳۸۱
۷. شعبانی، محمد حسین، «حقوق کودکان در خانواده در پرتو اسناد حقوق بشر بین المللی»، مجله اخلاق زیستی، پاییز ۱۳۹۷
۸. صانعی، پرویز، حقوق جزای عمومی، تهران، کتابخانه گنج دانش، چاپ چهارم ۱۳۸۹
۹. صدری، سید محمد، « تحولات و رویکرد قضایی سن مسئولیت کیفری در کشورهای مختلف جهان»، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۱۰، تابستان ۱۳۹۸
۱۰. عبدی، الهام، « مطالعه تطبیقی برخی نوآوری های قانون آیین دادرسی کیفری در مرحله رسیدگی به جرائم اطفال و نوجوانان در حقوق ایران با حقوق آمریکا»، ماهنامه علمی (مقاله علمی پژوهشی) جامعه شناسی سیاسی ایران، سال پنجم، شماره یازدهم، بهمن ۱۴۰۱
۱۱. عسگری ارجنکی، سید احمد «تأملی بر دادرسی کیفری افتراقی جرائم اطفال و نوجوانان از حیث تشریفات رسیدگی در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه علمی آراء (دوره ی چهارم - شماره ی هفتم) پاییز ۱۴۰۰
۱۲. عظیمی، مریم، « سیاست کیفری حاکم بر جرائم ارتكابی صغار در حقوق ایران و امریکا»، نشریه علمی فقه، حقوق و علوم جزا، مقاله پژوهشی، سال هفتم، شماره ۲۳، بهار ۱۴۰۱
۱۳. غفوری فرد، محمد محسن « دادرسی افتراقی اطفال»، مجله ندای صادق، شماره ۲۵، زمستان ۱۳۹۵
۱۴. غلامی، امین اله « مطالعه تطبیقی تحولات دادرسی کیفری کودکان و نوجوانان بزهدکار در نظام حقوقی ایران و آمریکا»، فصلنامه مطالعات حقوق کیفری، شماره ۸۷، تابستان ۱۳۹۵
۱۵. غلامی، حسین، «الگوها یا گونه های عدالت کیفری اطفال»، فصلنامه آموزه های حقوق کیفری، شماره ۶، تابستان ۱۳۹۲
۱۶. کاتوزیان، ناصر، گامی به سوی عدایت (مجموعه مقالات)، چاپ اول، تهران دان کده حقوق و علوم سیاسی دان گاه تهران. ۱۳۷۸

۱۷. مجتبیایی، پدram، « بررسی تطبیقی عدالت ترمیمی در دادرسی کیفری اطفال در حقوق ایران و امریکا»، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی علوم و تحقیقات شاهرود ۱۳۹۲
۱۸. محسنی، مرتضی، دوره حقوق جزای عمومی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۸
۱۹. ملکوتی، نصیر، «مجازات های اجتماعی در حقوق کیفری ایران و امریکا»، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
۲۰. منعمیان، فاطمه، «پیشگیری از بزهکاری کودکان و نوجوانان در قوانین و مقررات مدنی»، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه، ۱۳۹۰
۲۱. مودن زادگان، حسنعلی و دیگران؛ مسئولیت کیفری نقصان یافته اطفال و نوجوانان در جرائم تعزیری قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲، کنفرانس ملی سیاست کیفری ایران در قبال بزهکاری و بزه دیدگی کودکان و نوجوانان، ۱۳۹۲
۲۲. مهابادی، علی اصغر، آیین دادرسی کیفری کاربردی، تهران، انت ارات دوراندیشان ۱۳۹۳
۲۳. مهرا، نسرين، قوانین و مقررات کیفری ایران در قبال اطفال و نوجوانان بزهکار، حال و آینده»، فصلنامه ایهیات و حقوق، شماره ۲۰، تابستان ۱۳۸۲
۲۴. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، از حق های کودکان تا حقوق کودکان تهران، نشر میزان، ۱۳۹۰
۲۵. نجفی توانا، علی و ایوب میلیکی، شلاق در پرتو اندیشه های کیفری، تهران، میزان، ۱۳۹۰
۲۶. نوربها، رضا «مسئولیت جزایی اطفال و مجانین در قانون راجع به مجازات اسلامی» مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۹، تابستان ۱۳۹۳
27. (GC IV, art. 24), (GC IV, art. 38(5)), (GC IV, art. 50), (GC IV, art. 89), (AP I, art. 77(2) and (AP II, art.4(3)(c)), child soldiers, April 2011, Visited at www.redcross.org/ihl
28. (GC IV, art. 51), (GC IV, art. 68, and AP II, art. 6(4) and (AP I, art. 77(5)), child soldiers, April 2011, Visited at www.redcross.org/ihl
29. Convention concerning the Prohibition and Immediate Action for the Elimination of the Worst Forms of Child Labor, Article 2, Visited at <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C182>
30. departement of justice, 2020 JUVENILE JUSTICE HANDBOOK A Practical Reference Guide, texas, 2020
31. Hon. Ronald M. George, JUVENILE DELINQUENCY COURT ASSESSMENT, administrative office of the court, Judicial Council of California, 2008
32. King & Resodihardjo (6020), »To Max or not to Max: Dealing with High Risk Prisoners in the Netherlands and wales, « in: Punishment and Society, Vol. 26.p18
33. Marcus, Paul, UNITED STATES / THE JUVENILE JUSTICE SYSTEM IN THE UNITED STATES, Revue internationale de droit pénal, vol75, 2004p2